

пового і планомірного переходу від переважного застосування суцільно-лісо-січних рубань до вибіркового ведення лісового господарства. При цьому всі рубання мають проводитись на екологічних засадах із застосуванням природозбережних технологій лісозаготівель. Як засвідчує досвід розвинутих країн, дійовим методом зменшення негативного впливу лісозаготівель на довкілля є широке впровадження різних систем канатного транспорту лісу, в першу чергу, мобільних канатних установок. Додатковою, але обов'язковою умовою їх раціонального застосування має стати створення широкої мережі лісових доріг, що дасть змогу значно покращити продуктивність праці, підвищити культуру виробництва, а головне, застосовувати екологічні принципи організації лісозаготівель. Для цього, на наш погляд, необхідно вирішити такі першочергові завдання:

- оптимізувати структуру лісокористування, допуск тимчасових лісокористувачів до роботи в лісі проводити на основі екологічного аудиту;
- розробити і запровадити пільги та субсидії для лісокористувачів, що застосовують природозбережні технології і будують лісові дороги;
- вдосконалити систему відшкодувань за лісопорушення і нанесені збитки лісовому середовищу під час проведення рубань;
- зменшити податки і митні збори при купівлі природозбережної лісозаготівельної техніки зарубіжного виробництва;
- запровадити сучасні методики оцінки впливу способів рубань і систем лісових машин на довкілля.

УДК 630.33

Наук. співроб. В.П. ЛОСЮК – Національний природний парк "Гуцульщина"

ЛІСИ КОСІВЩИНИ: СТАН ТА ПРИНЦИПИ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

Дана характеристика природних умов та лісового фонду Косівщини, динаміка лісокористування. Особливу увагу приділено лісам природно-заповідного фонду, зокрема Національному природному парку "Гуцульщина". Наведені результати моніторингу лісів Косівського району за європейською методикою "ICP Forest". Розглядаються принципи сталого господарювання в лісах Косівщини через розвиток рекреаційної індустрії, туризму, народних промислів тощо.

Ключові слова: лісовий фонд, лісокористування, природно-заповідний фонд, моніторинг лісів, стале господарювання.

Research collaborator V.P. LOSYUK – National natural park "Hutsul'shchyna"

Kosivshchyna's Forests: the State and the Principles of Steady Managing

The natural conditions and the forest fund of Kosivshchyna as well as dynamics of forest usage are characterized. Special attention is paid to the forests of naturel reservation fund, in particular, the National natural park "Hutsul'shchyna". According to the European method of the, "ICP Forest" are conducted the results of monitorinhu of the forests of the Kosiv district. The principles of the steady managing in the forests of Kosivshchyna are being examined through the development of the rekreational industry, tourism, domestic craft industry.

Keywords: forest fang, forest usage, natural reservational, monitorynh of the steady managing.

Косівський район розташований у східній частині Івано-Франківської області, його площа становить 986 км². Більшу частину району займає гірський рельєф Покутських Карпат, хребти яких простягаються з північного заходу на південний схід. Рівнинна частина району поступово переходить у передгір'я з висотами 500-800 м н. р. м. Перший ряд хребтів займають висоти від 800 до 1000 м н. р. м. і останній ряд на межі Надвірнянського та Верховинського районів здіймається на висоту до 1000-1400 м н. р. м. з найвищою горою Грегит (1471 м н. р. м.).

Поміж та поперек гірських хребтів проклали русла найбільші річки району Черемош, Рибниця, Пістинька, Лючка, куди впадають численні річечки та потоки.

Лісові масиви більші та менші за площею, переліски, чагарники чергуються з полями (сінокоси, пасовища) на яких розташовані садиби гуцулів. Це типовий пейзаж Косівщини – один із наймальовничіших куточків Карпат.

Значний перепад висот, між рівниною та гірською частиною регіону зумовлює різницю кліматичних умов, де в рівнинній частині середньорічна температура дещо вища, ніж у гірській місцевості. Дерново-підзолисті, лучні, глейові (у долинах річок) ґрунти в рівнинній зоні багатші, бідніші в гірській зоні, дерново-буроземні, гірськолучні, буроземні гірськолісові. Всі ці фактори спричиняють багате різноманіття флори та фауни Косівщини.

Землі лісового фонду Косівського району займають площу 43461 га в т. ч. покриті лісом 41317 га, де лісове господарство ведуть Кутський держлісгосп на площі 16140 га, Косівське районне підприємство "Райагроліс" на площі 19227 га. Національний природний парк "Гуцульщина" на площі 7606 га та інші користувачі 488 га. Лісистість району становить 44 %.

Висота н.р.м., ґрунтово-кліматичні умови зумовлюють різноманітність типів лісорослинних умов та типів лісу. У рівнинній частині району це діброви, де переважають мішані дубово-буково-ялицеві ліси з основними типотворювальними породами дубом черешковим та скельним, буком лісовим та ялицею білою.

На висотах 500-800 м н. р. м. переважають букові та ялицево-букові ліси з домішкою смереки, де основними лісоутворювальними породами є бук та ялиця.

На висоті 800-1000 м н.р.м. – це зона мішаних смереково-ялицево-букових лісів, де основними лісотвірними породами є смерека, ялиця та бук. На висоті 1000-1200 м н.р.м. переважають смерекові ліси з невеликою домішкою бука та ялиці, з основною типотворювальною породою – смерекою. На висоті 1200-1400 м н.р.м. – це чисті смерекові ліси, де основним типом лісу є вологі високогірні сусмереччини.

Разом з основними лісотвірними породами в насадженнях трапляється значна кількість видів супутніх порід дерев та кущів. У рівнинній частині це ясен, граб, липа, клени гостролистий та явір, осика, береза, вільха чорна, у підліску – ліщина, калина, бузина, горобина, верба та ін. У гірській частині – це клен-явір, в'яз гірський, вільха сіра, а також граб, береза, осика, у підліску – горобина, верба козяча, жимолость.

Серед основних лісоутворюючих порід найбільшу площу займає бук (44 %), далі смерека (34 %), значно менше ялиця (7 %), та дуб (6 %) (табл. 1) [1].

Табл. 1. Розподіл лісів Косівського району за породами

№ з/п	Порода	Площа, га	Запас, м
1	Сосна звичайна	293,7	57,68
2	Ялина європейська (смерека)	14118,0	3742,53
3	Ялиця біла	2846,0	883,36
4	Модрина європейська	22,9	5,57
5	Сосна гірська	0,7	0,08
6	Дугласія	5,0	0,87
7	Дуб звичайний	2538,7	439,75
8	Дуб червоний	108,7	20,01
9	Бук лісовий	18328,3	4781,61
10	Граб звичайний	1193,4	121,87
11	Ясен звичайний	21,4	3,22
12	Клен гостролистий	26,0	3,20
13	Явір	18,0	1,78
14	В'яз гірський	1,0	0,05
15	Акація біла	20,3	1,92
16	Черешня	4,3	0,51
17	Береза повисла	342,5	43,37
18	Осика	139,0	18,66
19	Вільха чорна	1089,4	104,24
20	Вільха сіра	81,7	11,77
21	Липа дрібнолиста	10,0	0,98
22	Тополя	94,0	0,49
23	Верби деревовидні	14,0	0,70
	Разом	41317,0	10244,22

По віковій структурі найбільшу площу (майже 54 %) займають середньовікові насадження, стиглі та перестійні насадження становлять лише біля 6 %, молодняки займають площу біля 29 %, пристигаючі деревостани 11 %. Все це говорить про те, що на Косівщині проводилось інтенсивне ведення лісового господарства, особливо у повоєнні роки про що свідчить значна площа молодняків та середньовікових насаджень. Стиглі і перестійні ліси залишились лише у важкодоступних місцях. Така тенденція спостерігається не тільки на Косівщині, але загалом в Українських Карпатах, де стиглі і перестійні ліси займають площу 12,6 % (табл. 2) [1].

Табл. 2. Розподіл лісів Косівського району за групами віку

Групи віку	Площа, га	Запас, м ³
Молодняки	11870.4	1853.89
Середньовікові	22216.5	5986.11
Пристигаючі	4895.9	1513.02
Стиглі і перестійні	2334.2	679.52
Разом	41317.0	10032.54

Динаміка лісокористування за останні 10 років свідчить про збільшення об'єму рубань з 1999 року у зв'язку зі збільшенням розрахункової лісосіки

головного лісокористування по Кутському держлісгоспу. Розрахункова лісо-сіка головного користування по Косівському РП "Райагроліс" за останні 6 років освоєна на 35 %. Починаючи з 2003 року, у зв'язку із створенням на території Косівського району Національного природного парку "Гуцульщина", об'єми рубань значно зменшились (табл. 3).

Табл. 3. Обсяги заготівлі по Косівському району (тис. м³ ліквіду)

Ро- ки	Кутський ДЛГ			РП "Райагроліс"			НПП "Гу- цульщи- на"	Всьо- го
	Головне корис- тув.	Рубання пов'язані з ве- ден. л/г	Ра- зом	Головне корис- тув.	Рубання пов'язані з ве- ден. л/г	Ра- зом		
1995	4,7	17,9	22,6				-	
1996	6,0	7,3	13,3	3,0	4,4	7,4	-	20,7
1997	6,3	7,7	14,0	1,1	4,5	5,6	-	19,6
1998	6,5	11,0	17,5	1,9	3,9	5,8	-	23,3
1999	16,3	9,1	25,4	1,6	2,9	4,5	-	29,9
2000	17,1	13,1	30,2	3,1	4,9	8,0	-	38,2
2001	14,5	10,4	24,9	1,5	2,6	4,1	-	29,0
2002	14,6	11,6	26,2	1,5	2,9	4,4	-	30,6
2003	2,1	7,8	9,9	1,2	4,2	5,4	5,2	20,5

Поряд з позитивною тенденцією зменшення об'ємів рубання, особливо по головному користуванню, необхідно відмітити значне зростання самовільних рубок за останні роки. Так, за 2002-2003 роки працівниками НПП "Гуцульщина" виявлено 402,2 м незаконних рубань. Самовільне рубання здійснюється в основному населенням району, чому сприяють густозаселеність території та соціально-економічний фактор (безробіття, низький рівень життя і т.п.)

Для збереження найбільш цінних природних екосистем, на території району визначено 32 об'єкти природно-заповідного фонду [2]. Це пам'ятки природи загальнодержавного та місцевого значення, регіональний ландшафтний парк та Національний природний парк "Гуцульщина" (НПП "Гуцульщина"), який створено у 2002 році на площі 32271 га, в тому числі 7606 га земель, що надані йому у постійне користування.

Метою створення парку є збереження, відтворення та раціональне використання типових і унікальних природних комплексів та об'єктів Покутських Карпат, що мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню, рекреаційну та естетичну цінність.

Основними завданнями Парку є збереження цінних природних комплексів, проведення науково-дослідницької роботи, створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності, проведення еколого-освітньої роботи.

На території Парку виділяють такі зони: заповідна зона, зона регульованої рекреації, зона стаціонарної рекреації, господарська зона. Для кожної зони, з урахуванням її наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання.

Покрита лісом площа становить близько 95 % території Парку, а у структурі деревостанів 65 % займають листяні і 35 % хвойні породи. Основними лісотвірними породами виступають бук, смерека, дуб, ялиця, рідше граб, липа, береза, осика, у заболочених місцях і у долинах річок – вільха чорна та сіра, ясен звичайний.

Територія парку має протяжність з північного заходу на південний схід близько 29 км, а з північного сходу на південний захід 20 км, яка характеризується різноманітністю природнокліматичних умов. У низинній частині переважають листяні ліси, переважно дубові з домішкою граба, липи, рідше ясен, береза, в'яз. У підліску трапляється ліщина, глід, крушина, бузина та інші.

Передгір'я та гірські хребти з висотою до 800-1000 м. н.р.м. вкриті буковими, ялицево-буковими, ялицево-смереково-буковими та похідними смерековими лісами, де супутніми породами виступають клен-явір, в'яз гірський, береза, осика, у заболочених місцях вільха сіра, а у підліску горобина, жимолость, бузина, верба козяча. На схилах найвищих хребтів переважають смерекові ліси з домішкою ялиці та бука. Під гірськими хребтами Греготом та Ігрецем збереглися смерекові праліси, а на хребтах Сокільський та Каменистий – природні букові ліси, які мають важливе екологічне, науково-практичне та пізнавальне значення.

Флора і фауна НПП "Гуцульщина" відзначається багатством і значним різноманіттям, які зумовлені висотною зональністю, ґрунтово-кліматичними умовами, неоднорідністю рельєфу і геологічної будови, тривалістю і складністю історичного процесу. Встановлено наявність на території Парку 586 видів судинних рослин, 162 видів мохів, 78 видів грибів, де до Червоної книги занесено 36 видів судинних рослин та 11 рідкісних угруповань занесено, зокрема: до Зеленої книги України. Виявлено 137 видів птахів, в т.ч. 133 види гніздові, 38 видів ссавців, 23 види риб, 10 земноводних, 6 видів плазунів, 183 види комах, де до Червоної книги України занесено загалом 39 видів, з них птахів – 9, ссавців – 10, риб – 3, плазунів і земноводних – 5, комах – 12 видів.

На сучасному етапі розробляються та запроваджуються заходи щодо охорони і збереження цінних та зникаючих видів флори і фауни. Найбільш цінні лісові угруповання дуба скельного, модрина європейської та бука занесено до Зеленої книги України. Це заповідне урочище "Каменець", де на площі 3,0 га зростають мішані культури дуба скельного, бука і смереки на висоті 530 м н.р.м.

На Косівщині два місцезростання модрина європейської, які знаходяться на території Старокутського лісництва НПП "Гуцульщина" і належать до ботанічної пам'ятки природи місцевого значення у кв. 23 ділянки 47 площею 1,1 га. Вік дерев понад 100 років, висоти понад 30 м, запас деревини на 1 га у квадраті 19 цього лісництва. Вік дерев 100 років, висота 33 м, запас деревини на 1 га 340 м³ [2].

Заповідне урочище "Хоминське" – еталон букового насадження площею 8,5 га. Насадження природного походження віком 100 років на висоті 490 м н.р.м. Заповідне урочище "Уторопи" знаходиться у кв. 14 виділ 32 Кур-

ського держлісгоспу, де на площі 6,0 га у 1983 році австрійцями була вперше у Карпатах запроваджена у культуру сосна звичайна. Зараз це цінне насадження сосни звичайної з домішкою смереки та ялиці.

Цінне вікове насадження дуба звичайного знаходиться на території Старокутського лісництва в урочищі "Цуханівське" у кв. 19. виділ 10 площею 150 га, та у кв. 19 виділ 18 площею 3,3 га і є ботанічними пам'ятками місцевого значення. Лісові заказники місцевого значення "Терношори" – це мальовниче смереково-ялицеве насадження з багатим видовим складом сфагнових мохів на скельних виходах пісковику віком 80-90 років; "Каменець" – це різновікові букові ліси віком понад 90 років площею 184,0 га [3].

Кожне лісове насадження, кожен лісовий масив та урочище мають свою цінність – у першу чергу екологічну (водоохоронні та водорегулюючі, санітарно-гігієнічні функції лісів), а також рекреаційну та естетичну.

Національним природним парком "Гуцульщина" спільно із Українським науково-дослідним інститутом гірського лісівництва ім. П.С. Пастернака (Укр. НДІ гірліс) у 2003 році організовано моніторинг лісів Косівського району. Моніторинг проводиться за методикою програми "ICP Forest", яка бере свій початок з 1985 року, коли країнами Європи було прийнято Міжнародну спільну програму з оцінки та моніторингу впливу повітряного забруднення на ліси ("ICP Рогозі"). Як результат у 34 європейських країнах протягом 1986-1988 років було сформовано мережу моніторингу лісів I-II рівнів. На даний час мережа I рівня (у кутах квадратів 16×16 км.) в Європі складається більше, ніж із 5700 об'єктів. У регіоні Українських Карпат лабораторією екології УкрНДІгірліс за програмою "ICP Рогозі" з 1989 по 1995 рр. закінчено формування мережі I рівня (90 об'єктів) і завершується формування мережі II рівня.

Для контролю окремих районів добираються більш густі мережі моніторингу. Так у Косівському районі об'єкти моніторингу лісів I рівня були розташовані у кутах квадратів 8×8 км. Це дало можливість закласти тут 15 постійних пунктів спостереження, а така їх кількість дає змогу зробити достовірні заключення. Розраховані за результатами обстеження 2003 року показники стану лісів Косівського району наведено в таблиці 4 (пошкодження лісів розраховані, як середні величини окремих видів пошкоджень), (табл. 4) [1].

Отримані результати свідчать про те, що екологічний стан лісів Косівського району задовільний і сприятливий для розвитку рекреаційної індустрії. На території району розташовано численні туристичні бази, будинки відпочинку, курорти, санаторії. Мережа туристичних та оздоровчих закладів щораз розширюється, тому одне із завдань НПП "Гуцульщина" розробити умови рекреаційного використання територій. НПП "Гуцульщина" створено еколого-пізнавальні стежки, облаштовано 18 нових місць відпочинку, створюються рекреаційні містечка, проводиться еколого-освітня робота шляхом популяризації екологічних знань, та створення сприятливих умов для організованого туризму і відпочинку, видається друкована продукція екологічного спрямування.

Табл. 4. Показники моніторингу лісів Косівського району

№ ППС	Порода	Д, см	Сухі сучки, %	Бал плодоношення	Вік хвої	Деформація %	Дехтомація %	Клас пошкодження	Пошкодження		
									ентомо	фіто	інші
1	Д.зв	21,6	18,3	0,4	-	25,8	25,6	1,8	20,2	0,0	3,3
2	Бк	29,9	23,5	1,6	-	32,3	42,9	2,3	21,3	30,6	9,4
3	Бк	20,9	15,0	0,5	7,0	12,7	13,8	0,8	9,6	13,3	2,1
4	Бк	31,1	15,0	2,1	-	19,0	28,8	1,6	20,0	14,0	9,8
5	Бк	25,8	18,8	0,8	-	14,2	8,3	0,6	11,0	17,3	3,3
6	Бк	20,6	13,3	0,7	-	19,4	11,5	1,0	24,0	11,0	2,7
7	Ял	33,5	40,0	0,7	7,4	16,7	6,9	0,8	3,1	16,5	3,1
8	Бк	32,6	11,0	1,0	7,0	17,1	29,0	1,3	0,0	24,6	23,1
9	Бк	40,1	15,8	1,3	2,3	14,8	20,6	0,8	12,3	8,5	6,3
10	Бк	29,7	8,5	1,2	-	19,6	12,9	1,1	11,7	29,8	1,7
11	Д.зв	44,3	33,3	0,9	4,0	29,8	14,8	1,6	17,9	10,2	2,5
12	Ял	21,4	26,7	0,3	7,4	12,7	6,7	0,4	4,0	0,0	1,5
13	Ял	41,5	32,1	1,2	6,4	21,0	11,9	1,1	7,3	15,4	5,2
14	Ял	31,8	64,4	0,8	6,3	24,4	5,4	1,2	11,9	14,4	1,5
15	Ял	34,5	25,2	1,2	6,5	11,7	3,8	0,4	0,0	5,4	2,7

Поряд з охороною природного середовища, важливе значення має збереження та відновлення багатой і унікальної етнокультурної спадщини регіону у контексті сталого розвитку. НПП "Гуцульщина" є партнером у реалізації наступного пілотного проекту "Демонстраційна модель сталого розвитку у Карпатах", що сприятиме зростанню економічної активності сільського населення гірської зони регіону в галузі зеленого туризму.

Для забезпечення сталого розвитку регіону розробляється програма заходів, яка забезпечила б збереження довкілля і гідне життя горян, зберігши цінні особливості побуту та культури. У цьому контексті важливе місце посідає відтворення "Гуцульського села" та будівництво садиби Святого Миколая, які стали б історією, музеєм побуту Гуцульщини і водночас полігоном для запровадження новітніх технологій, школою екологічної освіти та культури, патріотичного виховання.

Кожний куточок природи, особливо ліс, має свою неповторну красу та чарівність, тому необхідно дбайливо ставитись до найбільшого даного нам природного багатства – лісу.

Література

1. Звіт по моніторингу лісів Косівського району. – Івано-Франківськ, 2003 р.
2. Пам'ятки природи Косівщини/ Упорядкування, вступ, післямова, окремі статті І. Пелипейка. – Косів: Писаний камінь, 1997.
3. Природно-заповідні території та об'єкти Івано-Франківщини. – Івано-Франківськ, – 2000 р.